Türk Tıb Tarihi Arkivi
Cilt 2. No. 6. 1937

Bir Türk Hekimi ve Tıbba dair manzum bir eseri

Yazan, şeyhi adlı birisi —Basan, Hasan Ali Yücel— Devlet matbaasında 28 Şubat 1937 tarihinde 600 nüsha olarak basılmışdır. İstanbul 1937. Asıl metin 21 sayfa. Naşir mukaddimesi 5 sayfa. 4 sayfa metinden fotograf 8° hacminde. Fiyatı yazılı değil, lâkin 40 kuruşa satılmaktadır.

Dr. Feridun Nafiz Uzluk

Hasan Ali Yücel' in **Bir Türk Hekimi ve tıbba dair manzum bir eseri** serlevhalı kitabının çıktığını gazetelerde görünce pek sevindim.

Edebiyat tarihi müteveggili, Türk tıbbına da merak etmiş. Avrupalılarca bilinmeyen, yurdumuzda tanınmayan bir eser olacak ki onu bilhassa bastırmağa karar vermiş.

İstanbuldaki kitabcımdan bir nüsha getirttim. Mukaddimesini okumağa başladım.

Naşir bu eseri IX uncu hicret asrının ünlü şairi, tıbda da şöbretini tercümei hal kitablarında okuduğumuz Germiyanlı Sinan adile tanınmış şeyhiye izafe ediyor.

Kitabın ünvanını hepimiz gibi o da Bursalı Tahir Bey merhumun Osmanlı müelliflerinde görmüş. Yine herkesce bilinen kaynaklardan ufak tefek hulâsalar, nakiller yaparak Şeyhi yi anlatıyor. Tahir Beyin Osmanlı müelliflerinde C. 2., S. 255 da bir isim buluyoruz : Kânz al Manafi ahval al amzicati va t tabayi.

Mizacların, tabiatlerin hallerini bildiren menfaatler hazinesi. Bu eseri ben de vaktile görmüşdüm. Tahir Bey o zaman sağdı. Okumuşdum. Lâkin daha ilk sayfalardan anlamışdım ki Kânz al Manafi, eski devrelerin, Germeyanlı Şeyhi zamanının mahsulü fikri değildir. Kitab İstanbulda yerleşmiş her hangi birisinin hicrî XI inci asrın ilk sülüsünde yazdığı manzumedir.

Tahir beye fikrimi açıkca söylemişdim. Merhum mun'asif, hakşinas bir zattı. Güldü, esasen kitabımızda böyle sehivler, zuhuller çokdur. İkinci tab'ında düzeltiriz dedi. Emeline nail olamadan hak rahmetine kavuşdu.

Tahir Bey Osmanlı müelliflerini yazmakla, hele onu eskilerin edebî dilini kullanmayarak tahrir eylemekle cidden büyük hizmet yapmışdır, her an ona baş vuruyoruz.

Merhum, memleketimizde bugün yine hiç değişmeyen tenkidsiz zihniyetin ilcasile telifini meydana koymuşdur. Her kitabdan, her isimden her devirden şüphe göstermesini bilmemişdir. Bu sebebden eseri hatalarla doludur. Tesavvufa şiire, edebiyata, tarihe aid kısımları belki doğrudur. Lâkin tıbbî kısmı çok tehlikelidir. Tıb tarihi ile uğraşan arkadaşlarımız daima Tahir beyin fikrî esaretinde yaşadıklarından onun hatalarını sahih gibi makalelerinde tekrar ederler.

Abbasî devri etibbasından hiristiyan Ali Bin İsayı, Nizamüledviye sahibi Sakızlı İsa efendinin babası göstermek, Konyalı hacı paşanın teshil ve müntahibi şifa kitablarını gâh lâtince ve gâh Almancaya tercüme edilmiş diye yazmak ve daha buna mümasil hayli şeyler Osmanlı müelliflerinin göze çarpan büyük yanlışlarıdır.

Hasan Ali Yücel de Tahir beyin yanlışına kanarak Germiyanlı Sinan Şeyhi den iki asır sonra yazıldığı muhakkak bir eseri ona atf eylemişdir.

Bu tıbbî manzume Germiyanlı hekimin değildir. Çünkü:

1 — Bulunan üç nüshanın hiç birisinin başında (Kânz al manafi fi ahval al amzicati va t tabayi Li Şeyhii Germiyani) tabiri yokdur.

2 — Nüshalardan yalnız İsmail Saibe aid yazmanın tarihi vardır, o da 1096 dır.

3 — Diğer iki yazma tarihsizdir. Her üçünün yazısı da yeni Osmanlı hattıdır.

Yazıdan, tarihden, her şeyden daha mühim bir vasıf var ki değişmez: Üslûb, kelimeler, bir tek sözle şive.

21 Sayfalık metindeki içecek, yiyecek, koklayacak, giyeceklere aid 56 bahis. Bunlardaki 312 beyti dikkatle okuyunuz. Siz de beni şeksiz, korkusuz tasdik edersiniz ki bu manzumeler, husrevî şirin ibdakârının değildir.

İznikteki Çandarlı paşanın camii, Bursadaki yeşil ile Edirnedeki Selimiye ile ayni tarz diyebilirmiyiz. Dersek ilim âlemince gülerler.

Çünkü birinci ilk devre mimarisidir. Yeşil uyanışı gösterir, Edirne Selimiyesi mimarimizi de, itilâ devri, istilâ devri gibi göklere çıkarır.

4 — Germiyanlı Şeyhi ye yanlış olarak izafe edilen bu eser iki padişaha ithaf edilmiş olarak bulunmaktadır. Nüshanın birisindeki hükümdarın adı Ahmed, diğer ikisindeki Muraddır.

Şeyhi, Çelebi Mehmed, Murad II zamanlarında yaşadığını nazarı itibare alan naşir Âhmed adını taşıyan nüshayı Bağdad hükümdarı Celâyerlerden Uveys oğlu Ahmed veya Sivas sultanı kadı Burhaneddin Ahmed diye öne sürüyor. Halbuki bunlar da tamamen yanlışdır.

Manzumeyi okuyalım :

Mülûkâne eşiği taşı mesned
Şehinşahı cihan Sultan Ahmed

İli, devleti, tacı ve tahtı elinden gitmiş hükümdara, Şeyhi gibi hakim mizac, büyük bir şair ipekli giy, misk kokla, gülsuyü iç, boğaça ye diye yazamaz, yazarsa istihza olur.

Kadı Burhaneddine gelince ; manzumeye devam edelim :

Şehi sahibkıranı hefti kişner.
Güzini her mülukü bahrü hem ber
Lehü Çeh Erdelü Nemçe vü Efrenç.
Verir ana haraç übacü ispenç

Kadı Burhaneddinin civarında kâfir devleti olarak yalnız Trabzun var. Leh, Çek, Erdel, Avusturya, Fransa, Süreyya kadar ona uzak.

Ahmed, Murad bunlar kimlerdir.

Ahmed, birinci Ahmeddir. Şair, onun son günlerinde bu manzumeyi hazırlamış, onun adına ithaf eylemiş. 28 yaşında tüberkülozdan ölen genç hükümdarın yerine abdal kardeşi, onun hal'ile talisiz genç Osman feci akıbetinden sonra Mustafa ve nihayet Murad IV makama gelmişdir.

Kargaşalıklı zamanda manzume sahibi pek akılâne davranmış, sükût eylemişdir. Dördüncü Muradın cülûsundan sonra, belki onun bu gibi şeylere merakını gıcıklayarak kitabını ona takdim eylemiştir.

Muharririn ilk nüshalarından birisi sonra istinsah edilmiş, Ahmet ismi orada kalmıştır. Murad ise, iki nüshada mükerreren yazılmış kalmıştır.

Şeyhi böyle hareket etmekle bizi aydınlatmış, eserin büyük Şeyhi ile alâkası olmadığını nevama izah eylemiştir.

***

Kitabın muhteviyatile hiç meşgul olmayacağım. Esasen nazımı, tıbbî kitablardan okumuş, yine kitablardan bu manzumeyi derlemiş. Yani tıbbın yalnız nazarî kısmını yalan, yanlış hecelemiş.

Umumî tıbdan hiç söz açmayor bile, zaten bu namda bir tabib bizim de meçhulümüzdür.

Bütün eserin kanaviçesini, naşir mukaddimede hülâsa eylemiş. İsteyenler orasını okusunlar. Birinci Ahmed zamanında yazılmış Lârendeli Derviş Siyahinin manzum (Mecmaat tıb) risalesinden bir örnek vereceğim.

İlâhi hikmet issi muhteşemsin
Hekimi bizevalü zil keremsin
Yarattın alem içre her ne kim var
Ederler birliğine cümle ikrar

Yarattın çarı azdad ettin icad
Senin emrinle ülfet kıldı ezdad.

Padişaha duadan

Adalet madeni Sultan Ahmed
Ola tahtı adalet üzere sermed

Derbeyan faslı bahar ve ahkâmeş

Gel ey bu ilme aşık talib olan
Etibba sözlerine ragıb olan
İşit ahkâmını faslı çiharın
Bil imdi hükmünü evvel baharın
Bu faslın oldu tab'ı harü ratib
Bu fasıl içinde olur kan galib
Bu günlerde kan aldırmak revadır
Ve hem müshil bu mevsimde sezadır.
Meheldir Huşkü serd olan gıdalar
Münasibdir yiyeler ani ekser
Fesadın def'eder kanin taamı
Yiyeler ani her gün subhü şami
Eğer almak dilersin Kâm felekten
Zabıt kıl sözlerimi canü dilden
Muradın hikmet ise sen de ey can
Nasihat rai ol gel olma nadan

Siyahi

Kayseride Gıyasiye tıb medresesi kümbedi
1205

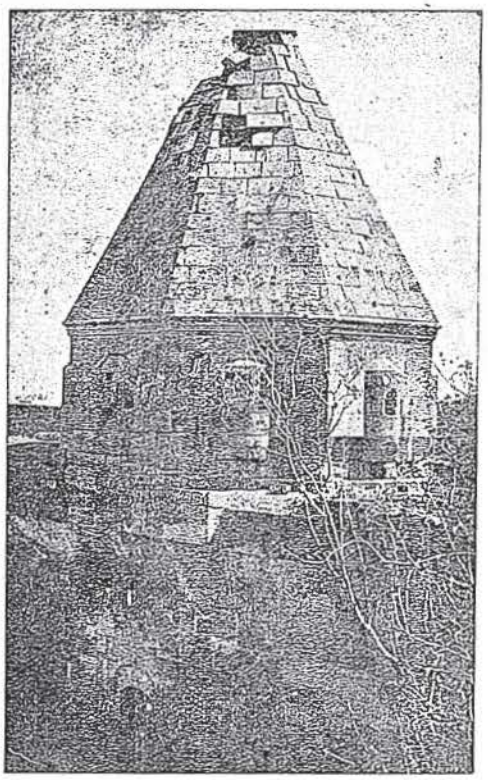

Bu künbed tıb medresesindeki merkadlere aittir. Kitabeleri kaybolduğu cihetle kimlere aittir bulunamiyor. Lâkin Selçuklu hastanelerinde diger Selçuklu hayır müesseselerinde olduğu gibi ekseriya banileri medfundur. Nitekim Sıvasta birinci Keykâvüs Hastanesinde (1217), Çankırıdaki Ali Ferruh Hastanesinde (1235) banileri medfundur. Çok muhtemeldir ki iki kardeş olan Gıyaseddin ve Gevher Nesibe de bir arada burada medfundurlar.

Havayi faslı bahar

Havası nevbaharın issı vü yaş
Bu faslın cümleye yarar havası
Muzirdir safravi olan mizaca
Müleyyin şerbet iledir devası
Şeyhi

Derbeyanı faslı yay ve ahkâmeş

Zikir kıl faslı yayı dahi yıldır
Ki safra vafir olur bunda bildir
Olubdur harü yabis tab'ı anın
Yeragın gör gerekse başü canın
Meheldir serdü ter olan gıdalar
Yenür eyyamı yay içinde ekser
Revadır ekşiler gayet meheldir.
Sezadır tab'a ekşiyi yé bedeldir
Ne var ise olan safrayı kati'
Yiyeler ol taamı ola nafi'
Bu fasl içre sükün üzere olasın
Kabul et sözlerim sıhhat bulasın
Siyahi

Havayı faslı yaz

Havayı faslı yaz issi vü kuru
Kurudur bu teni insanı gayet
Kati zafı ten andan hasil olur
Soğuk şerbetledir andan selâmet
Şeyhi

Derbeyanı faslı güz ve ahkâmeş

Biri güz fasıldır kim dinle cana
Olur gayet bu eyyam içre sevda
Mizacı berdü yabisdir hazer kıl
İşit takririmi tedbirini kıl
Havanın ihtilafı bunda çokdur
Soğul issi havalar bulaniktır
Havadan sakla gil kendin yürü var

Cimai dahi kesret kılma zinhar
Soğuk su ile gusleyleme terkkıl
Ve hem suyu çok içme olma mail
Dimağı ter idenden yin taamı
Semiz etler sezadır tut kelâmı

Siyahi

Havayı faslı harif

Havayı faslı güz kuru soğuktur
İrişir canevarlardan mazarrat?!
Ufunetten olur insan hasta
Bulur hamamda yağ sürünse sıhhat

Şeyhi

Derbeyan faslı şita ve ahkâmeş

Biri faslı şitadır olma gafil
Bu eyyam içre balgamdan hazer kıl
Tabiatte olubdur ber dü ratib
Olur balgam bu fasıl içinde galib
Gıdalar yense nola harü yabis
Revadır yense bu reşme nefayis
Bu eyyam içre kendin tutma çıplak
Münasib gövdeni tutsan ısıcak
Zükâmü nezle olur bunda vaki
Kalın tut başını kim oldu nafi
Sözüm tut her ne kıldım ise tahrir
Şita faslında cane eyle tedbir

Siyahi [*]

Havayı faslı şita

Havayı faslı kış yaşü soğuktur
Gelür bundan ziyade hazma kuvvet

---

[*] Hususî kütüphanemde bulunan Derviş Siyahii Larendevi eseri 1025 tarihinde yani Ahmed 1 gününde kaleme alınmışdır. Bizim nüshayı Konya mevlevihanesi neyzen başışı Hasib dedenin büyük oğlu Hasan dede 1270 tarihinde yazmışdır. Dedenin yazısı talik kırması, okunaklıdır.

Veli ahlâtü safra balgam artar
Giye penbe kaba gidince şiddet

Şeyhî

Tıbdan bahseden iki muasır eserin ilmî kıymetlerini tetkik edersek, Siyahi elbette Şeyhiye nazaran daha ak yüzlüdür demekte tereddüd etmem. Fakat İbni Sinayı dinleyelim. Onun mevsimleri, mevsimlerdeki hastalıkları nasıl tavsif eylediğini görelim, büyük tabibden altı asır sonra gelmiş olmalarına rağmen iki kitabın muhteviyatı yüz güldürücü değildir. Halbuki ilim yaşayan bir şeydir, eskileri bozulur, kuvvetten düşer, zayıflar, ölür yenisi doğar, yaşar.. Bizim iki eserde de canlı bir şey bulamıyoruz. İbni Sina (Elkanunu fittibin) birinci cildinde mevsimleri, bunlarda görülen hastalıkları o kadar âlimane, vakıfane tavsif eylemiş ki onun tercemesini sonra bir makale halinde arzederiz.

Türk tıbbını tetkik edenlere, edecek olanlara hitab ediyorum: Emeklerinizin boşa gitmemesini istiyorsanız bulduğunuz kitabın müellifini iyice araştırınız. Onun kütüphanelerde müteaddid nüshalarını mukabele ediniz. Hükümlerinizde aceleci olmayınız. Ağır, fakat metin adımlarla ilerleyiniz.

Kitabın muhteviyatında fevkalâde bir şey buluyorsanız İbni Sinanın kanununda, Razinin eserlerinde, علی ابن ربان الطبری kitabında o mesele hakkında ne yazdıklarını araştırınız. Yeni muharrir onlar kadar bile meseleyi anlayamamış ise anlatamamış ise mukallid müellifi bırakınız, kütüphanelerin tozlu raflarında varsın duraklasın.
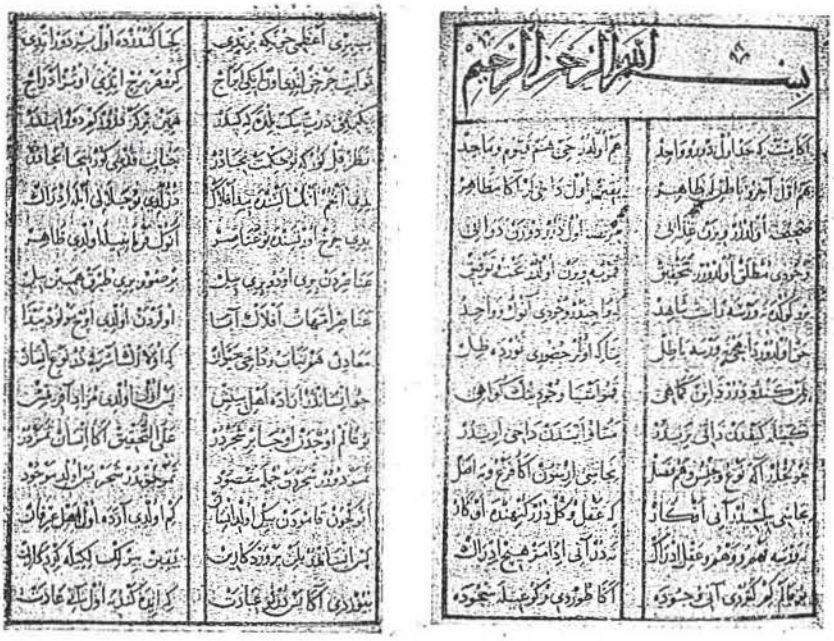
Ayasofya kütüphanesinde 3595 numarada saklı bulunan Tervihül ervah adlı Ahmedî nin yazdığı manzum tıbbî eserden iki sahife örnek koyuyoruz. Şeyhinin muasırı Ahmedinin yazış tarzı ile Şeyhii cedidin müridane üslûbunu mukayese ediniz. Bizi teslim edeceğinize eminiz.